

Een teken aan de wand

Over een geuzenpenning op Kasteel Gaasbeek

JANJAAP LUIJT

Afgelopen zomer bezocht ik Kasteel Gaasbeek, van oorsprong een versterkte burcht uit het midden van de dertiende eeuw die Brabant moest beschermen tegen invallen uit Vlaanderen en Henegouwen. Een van de bekendste heren van Gaasbeek is ongetwijfeld Lamoraal, graaf van Egmond, die het kasteel kocht in 1565. Naar de bewogen tijd dat hij het kasteel bezat, verwijst een gevelsteen die in een van de kasteelmuren is ingemetseld. De gevelsteen (ca. 120 x 40 cm) toont links een geuzenpenning met daaronder de tekst 'en tout fidelles au Roy' en rechts daarvan de tekst 'Par le pain le sel et la besace / les Gueul ne changeront quou que l'on face / 1566'. De penning is in verschillende publicaties beschreven, waaronder de *Histori penningen* van Van Loon.

Geuzenpenningen vinden hun oorsprong in de jaren zestig van de zestiende eeuw, toen het calvinisme zich in de Nederlanden verspreidde en Filips II (1527-1598), koning van Spanje en landsheer van de Nederlanden, hen met straffe hand liet vervolgen. Deze strafvervolgung lag vervat in een reeks plakaten die werd uitgevoerd door een kerkelijk gerechtshof, de inquisitie. Hoewel de inquisitie een kerkelijke instelling was, wist de Spaanse vorst deze te gebruiken als middel om de leenadel in haar macht te beknotten en het koninklijk gezag uit te breiden. Het verzet tegen de inquisitie en de plakaten groeide met steun van edelen die zich in hun positie bedreigd zagen. Ter gelegenheid van de bruiloft van Alexander Farnese (1545-1592), de zoon van landvoogdes Margaretha van Parma (1522-1586) die namens de vorst de

Nederlanden regeerde, was begin december 1565 een grote groep edelen aanwezig in Brussel. Een aantal van hen kwam daar bijeen en sloot een 'Bond' tegen de plakaten en de inquisitie. In het stuk dat zij opstelden, eisten zij het staken van de activiteiten van de inquisitie en het intrekken van de plakaten die de vrijheid van geweten aantastten. Het algemene verlangen naar verzachting van de plakaten leidde in de eerste maanden van 1566 tot enige honderden toetredingen.

De aan het hof invloedrijke katholieke prins Willem van Oranje (1533 - 1584), stadhouder van Holland en Zeeland, haalde het Verbond van Edelen over landvoogdes Margaretha van Parma een smeekschrift aan te bieden, waarin haar gevraagd werd de vervolgingen te staken. Namens de aanwezige edelen legde Hendrik van Brederode, heer van Vianen en burggraaf van Utrecht (1531-1568), een verklaring af en bood het Smeekschrift aan. Volgens de overlevering zou bij de aanbidding van het Smeekschrift de koningsgezinde Karel, graaf van Berlaymont (1510-1578), lid van de Raad van State en





stadhouder van Namen, Margaretha hebben gerustgesteld met de woorden: 'Ce ne sont que des gueux!' (het zijn slechts bedelaars).¹

Enkele dagen na de aanbidding van het Smeekschrift hield Hendrik van Brederode in Brussel ten huize van Floris van Pallandt, graaf van Culemborg (1537-1598), met andere edelen van het Verbond een maaltijd. Bij die gelegenheid hing Brederode een bedeltas om zijn hals en bracht een dronk uit met een houten bedelnap. Vervolgens gaven de aanwezige edelen de bedelnap door, waarbij ieder die er uit dronk, zwoer de koning trouw te blijven tot het dragen van de bedeltas aan toe. De tekst van deze belofte is terug te vinden in de omschriften op geuzenpenningen².

Hoewel hij zelf niet op het feest aanwezig was, schreef de uit Atrecht (Arras) afkomstige katholieke jurist Pontus Payen hierover: '... allen zwoeren het verbond steeds trouw te zullen blijven, en voor elkaar te leven en sterfen. Dit alles ging gepaard met het meest bespottelijke ceremonieel waarvan ik ooit heb gehoord: degene die de

bedelzak droeg, nam de houten nap in de hand, strooide zout in de wijn en sprak een Frans vers, dat ter plaatse was verzonnen: 'Par le sel, par le pain, par la besace / Les Gueux ne changeront quoi qu'on fasse (bij het zout, het brood en de bedelzak, de Geuzen wijken voor niets of niemand).

Naar aanleiding van de gebeurtenissen op het banket bij de Graaf van Culemborg kozen de opstandelingen de bedelzak als hun herkenningsteken. In de dagen na het banket verschenen te Brussel veel van hen met een bedelzak of met een geuzenpenning aan een lint om de hals, waarop de bedeltas een centrale plaats innam. Deze penningen verwezen naar de insignes die stadsbesturen in die tijd aan bedelaars verstrekten als teken dat het hen was toegestaan te bedelen. Geuzenpenningen verschenen in verschillende uitvoeringen. Het exemplaar op de gevelsteen toont op de keerzijde twee edelen en de tekst 'IVS QVES A PORTER LA BESACE'. Waarschijnlijk diende als voorbeeld een geuzenpenning met op de voorzijde het portret van koning Filips II en de tekst 'EN TOVT FIDELLES AV ROY'. Overigens vermoed ik dat de gevelsteen niet uit het einde van de zestiende eeuw dateert, maar van later datum is. ■

NOOT

1. Bewegende beelden van deze gebeurtenis uit 1933 zijn via internet te zien op <http://geschiedenis.vpro.nl/artikelen/38983079/>
2. Anton van der Lem, *Verbeelding van Vrijheid; Van Gelder-lezing* (Utrecht 2006).

Janjaap Luijt (1966) verricht archiefonderzoek in opdracht van notarissen, bedrijven en particulieren. Zijn eigen interesse ligt daarbij bij de gouden en zilversmeden van de zeventiende en achttiende eeuw en de geschiedenis van de Munt te Utrecht. Hij is hoofdredacteur van *De Beeldenaar*.